

Ляльковий дім (скорочено)

Генрік Ібсен

П'єса у трьох діях

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Адвокат Хельмер.

Нора, його дружина.

Доктор Ранк.

Фру Лінне.

Приватний повірений Кrogстад.

Троє маленьких дітей подружжя Хельмер.

Анна-Марія, їхня нянька.

Служниця в домі Хельмерів.

Посильний.

Дія відбувається у квартирі Хельмерів.

Дія перша

Затишна кімната, умебльована зі смаком, але недорого. В глибині, в середній стіні двоє дверей: одні праворуч, ведуть у передпокій, другі ліворуч, до кабінету Хельмера. Між цими дверима піаніно. У стіні ліворуч вікно, біля якого стіл із кріслами і диван. У стіні праворуч теж двері, кахлева грубка, поруч з якою кілька крісел і качалка, на стінах гравюри, етажерка з порцеляновими оздобами, шафа з книжками у розкішних обкладинках. На підлозі килим. Зимовий день. У печі горить вогонь.

Чути, як у передпокій з вулиці хтось заходить, потім у кімнату проходить Нора, весело наспівуючи й тримаючи пакунки, які складає на стіл. У розчинені двері передпокою видно посильного з ялинкою і великим кошиком, які він віддає служниці. Нора наказує служниці сховати ялинку, бо діти мають її бачити лише увечері, прикрашеною. Потім Нора зачиняє двері у передпокій і дістає з кишені мішечок із мигдалевим печивом, з'їдає кілька, сміється тихо і задоволено, дивлячись на пакунки. Обережно підходить до кімнати чоловіка і прислуховується. Знову наспівує. Крізь зачинені двері чути голос Хельмера, він запитує: "Невже жайворонок заспівав". "Так,— це жайворонок,— відказує Нора." Так само через двері Хельмер запитує, коли ж "білочка повернулась". Нора ховає мішечок із печивом, витирає губи і пропонує Хельмеру поглянути, що вона купила. Хельмер просить не заважати, але через хвилину виходить із свого кабінету з пером у руках подивитися, як "пташка літала смітити грішми". Нора каже, що це перше Різдво, коли їм не треба відмовляти собі у маленьких радощах, адже чоловік тепер буде "заробляти багато-багато грошей". Хельмер не погоджується з дружиною, говорить, що першу платню на новій посаді він отримає тільки через три місяці, тому поки не треба витрачати багато. Нора сміється, каже, що можна трохи й позичити. Хельмер дорікає їй: наприклад, трапиться з ним якесь лихо, "звалиться на голову черепиця з даху", що тоді вона робитиме. Нора відповідає, що,

коли його не буде, їй буде байдуже, матиме вона борги чи ні. Хельмер нагадує, що то буде не байдуже тим, хто позичав йому гроші. Нора каже, що то чужі люди, нема чого за них і думати. Хельмер виголошує цілу промову, щоб дружина затимила собі: ніяких боргів, на домівку, засновану на боргах, "падає тінь залежності". Нора трохи удавано образилась. Аби "білочка не дулась", Хельмер дає їй ще гроші, запитує, що вона придбала. Нора знову повеселішала, показує подарунки для дітей, ховає те, що купила для чоловіка. Собі ж Нора нічого не купила: їй нічого не треба. Хельмер цікавиться, що ж їй подарувати. Нора просить дати їй гроші, які вона загорне у золочений папір і повісить на ялинку, а потім добере на них подарунок до смаку. Хельмер обнімає Нору, говорить, що така пташка дорого обходиться чоловіку. Називає її "маленькою дивачкою", яка схожа на свого батька, бо весь час намагається знайти десь гроші, а знайшовши, не може втримати у руках. Утім, йому подобається такий "милий жайворонок". Хельмеру здається, що Нора має якийсь підозрілий вигляд: невже вона порушила дане йому слово не їсти солодкого, запитує він. Нора запевняє, що їй таке й на думку не спадало, вона нічого робить усупереч йому. Потім вони обговорюють плани на вечір і радіють, що мають змогу влаштувати невеличке сімейне свято, на яке запросили друга — доктора Ранка. Хельмер пригадує минуле Різдво, коли Нора майже місяць, зачинившись у своїй кімнаті, робила прикраси на ялинку, але нічого з того не вийшло. Йому було так нудно сидіти самому тими вечорами, а вона дарма тільки "псувала очки". Хіба ж вона винна, що кішка розірвала все, сміючись, каже Нора. Служниця сповіщає, що до Нори прийшла якась незнайома дама, а до Хельмера — доктор Ранк, той пройшов уже з передпокою у кабінет господаря. Хельмер поспішає у свій кабінет, а до кімнати заходить фру Лінне. Нора не відразу впізнає шкільну товаришку, бо та постаріла, та й не бачилися вони років із десять. Нора пригадує, що в газеті сповіщалось про смерть чоловіка фру Лінне, але вона так і не написала тоді подрузі, просить пробачити за те. Фру Лінне все розуміє: сімейні турботи завадили Норі, адже вона має трьох дітей. А от фру Лінне чоловік не залишив після смерті нічого: ні коштів, ні дітей, "ні горя, ні жалю" — нічого, чим можна було б жити. Нора недовірливо запитує, невже таке може бути. Фру Лінне гірко посміхнулася й погладила Нору по голові, відповіла, що іноді таке трапляється. Нора розповідає про своїх дітей, про чоловіка. Ділиться радісною новиною: Хельмера призначено директором Акціонерного банку, це "чудово мати багато-багато грошей і не знати ні злиднів, ні турбот". Фру Лінне, посміхнувшись, пригадує, що ще у школі Нора "була марнотратка", виявляється, за ці роки вона не змінилася. Нора, тихо сміючись, каже, що вона зовсім не така, якою всі її уявляють. Не так вже їм жилося, щоб вона могла марно витратити гроші. Вона теж працювала, говорить Нора мимохідь, адже після одруження Хельмеру довелося залишити Свою посаду у міністерстві, бо треба було заробляти більше. Перший рік подружнього життя він працював виснажливо, тому тяжко захворів, його життя було під загрозою, лікарі наполягали на лікуванні в Італії. У Норі тоді тільки народився перший син, але вона зважилася на цю поїздку. Чоловік там одужав, але грошей вийшло на те багато. Фру Лінне не може повірити у те, що Нора здатна на щось

серйозне, говорить, добре, якщо є, де взяти гроші. Нора відповідає, що ту подорож влаштували на гроші її батька. Він вже тоді хворів, а Нора не змогла поїхати до нього, бо чекала дитину, життя чоловіка загрожувала небезпека. Смерть батька — це найтяжче горе, яке вона пережила за час подружнього життя. Після його смерті вони і поїхали до Італії, бо гроші були, а лікарі наполягали. Фру Лінне запитує, чому ж тепер до Хельмера приходить лікар. Доктор Ранк — друг, відповідає Нора, він приходить із дружнім візитом. Норі стає ніяково від того, що вона говорить тільки про себе, розпитує подругу: невже та зовсім не кохала свого чоловіка, чому ж тоді виходила заміж. Фру Лінне розповідає сумну історію свого життя: мати її була хвора, у неї ж на руках було ще два молодших брата, тому не наважилася відмовити чоловіку, якого всі вважали гарною партією. Після смерті він нічого не залишив, три останні роки фру Лінне тягнулися, як один довгий день без вихідних. Тепер той день скінчився: мати померла, брати стали на ноги і дбають про себе самі. Але вона не відчуває полегшення, навпаки, їй стало ще важче; бо немає для кого жити. Тому вона і вирішила переїхати з рідного міста, тепер шукає постійної конторської роботи. Нора каже, що краще тій трохи відпочити; поїхати куди-небудь. Фру Лінне відходить до вікна і зауважує, що вона не має батька, який дав би їй грошей на подорож. Потім просить пробачити за ці слова, визнає, що у її становищі легко стати егоїсткою: вона подумала, чи не зможе Хельмер узяти її на роботу. Нора запевняє, що від усієї душі хотіла б допомогти подрузі. Фру Лінне дякує за підтримку, тим більше, говорить вона, що Нора навіть не знає, що таке справжні "життєві турботи". Нора просить подругу не ставитися до неї так поблажливо, бо їй теж є чим пишатися: вона врятувала життя своєму чоловікові. Фру Лінне дивується. Нора пояснює: усі й, в першу чергу, Хельмер, думають, що гроші на подорож до Італії дав їй батько. Але це не так! Нора сама їх "знайшла". Фру Лінне здивована ще більше: де ж могла взяти такі великі гроші Нора, та ще й без відома чоловіка, адже вона не має на це права. Нора нічого не пояснює, сміючись, натякає на якогось багатого залицяльника. Тепер фру Лінне вже стурбована: чи не скоїла Нора чогось "безрозсудливого". Нора запитує, невже це без розсудливо — врятувати життя своєму чоловікові. Хельмер і тепер нічого не знає про ті гроші, бо його може принизити усвідомлення, що він чимось зобов'язаний дружині. Це б перевернуло догори ногами всі їхні стосунки, а щасливе сімейне життя перестало б бути таким, яке воно є тепер, каже Нора. Можливо, коли-небудь вона розповість чоловіку все, тоді, як його не розважатимуть більше її співи і танці, коли він подивиться на дружину серйозно. Але такого, весело говорить Нора, ніколи не буде. Хай фру Лінне не думає, що той борг не спричиняє їй клопоту. Доводиться багато у чому відмовляти собі, потайки від чоловіка брати роботу. Наприклад, за місяць до минулого Різдва їй пощастило отримати таку роботу, вона переписувала якісь папери. Кожного вечора вона зачинялась у своїй кімнаті і писала, зате почувала себе тоді щасливою, бо заробляла гроші, майже як чоловік. Фру Лінне запитує, скільки ж Нора таким чином виплатила. Та не може точно сказати, у таких питаннях дуже складно розібратися, але вона віддавала все, що могла. Іноді їй було дуже важко, опускалися руки, тоді вона мріяла, щоб якийсь старий

багатій залишив їй спадок. Нора щиро радіє, що тепер, коли її чоловік зароблятиме великі гроші, вона швидко віддасть борг і знищить боргову розписку, яку дала свого часу.

Заходить служниця і повідомляє, що Хельмера хоче бачити якийсь пан, але ж там доктор. У розчиненні двері видно Кrogстада. Фру Лінне, вражено здригнувшись, відвертається до вікна. Нора теж схвильована, з тривогою вона запитує Кrogстада, у якій справі той прийшов, чого йому треба від її чоловіка. Кrogstad відповідає, що він служить у тому Акціонерному банку, директором якого призначено Хельмера, і говоритиме про свою приватну справу. Нора, заспокоївшись, пропонує пройти у кабінет чоловіка. Фру Лінне розпитує Нору про Кrogстада, бо знала того колись. Нора каже, що Кrogstad мав невдалий шлюб, дружина його померла, він залишився з "купою дітей". Фру Лінне продовжує розпитувати далі, чи правда, що Кrogstad займається "різними справами". Нора уникає цієї розмови. З кабінету Хельмера виходить доктор Ранк, Нора відрекомендовує його фру Лінне. Ранк увічливо каже, що багато чув про неї від Нори і помітив її, ще коли обігнав на сходах. Вона відповіла, що завжди піднімається сходами повільно, бо їй важко, та й почувається дуже втомленою. Ранк дивується, чому ж вона приїхала, відпочивати до міста. Фру Лінне просто говорить, що приїхала не відпочивати, а шукати роботи, бо жити якось треба. Ранк погоджується, що більшість людей хочуть жити довго. Навіть "моральні каліки", такі, наприклад, як той, що зараз сидить у Хельмера. Фру Лінне зойкнула. Нора запитує, кого має на увазі доктор Ранк. Доктор відповідає — Кrogстада. Такі, як він, завжди намагаються розшукати в людині "моральну гниль", використати її собі на користь, домогтися вигідної посади, а моральні люди завжди програють у цій грі. Тому хворіє суспільство, Нора не слухає цієї розмови, думає про щось. Раптом вона починає плескати в долоні. Ранк дивується: як Нора може сміятися з цього — вона ж не має уявлення про суспільство. Нора легковажно каже, що не має діла до суспільства, вона радіє, бо придумала, як допомогти фру Лінне. Потім пригощає всіх мигдалевим печивом. Доктор нагадує, що Хельмер заборонив їй їсти солодке. Нора вказує на фру Лінне, ніби та не знала й принесла трохи. Виходить Хельмер. Нора знайомить його з фру Лінне. Хельмер не пригадує, щоб коли-небудь чув про цю жінку, потім здогадується, що то подруга дитинства його дружини. Нора каже, що фру Лінне має значний досвід конторської роботи, але хотіла б досягти більшого під керівництвом "діяльної людини". Тому, прочитавши у газетах про призначення Хельмера директором Акціонерного банку, кинула всі свої справи і приїхала сюди. Хельмер обіцяє фру Лінне допомогти влаштуватися на роботу. Хельмер, доктор Ранк, фру Лінне збираються йти. Нора проводить їх у передпокій, просить чоловіка повернутися раніше, а гостей запрошує на Різдвяний вечір. Чути, як сходами біжать діти. Нора радіє, хоче показати їх подрузі, але Хельмер квапить фру Лінне, "хай з дітьми лишаються мамки".

У кімнату заходить Анна-Марія з дітьми. Нора пестить їх, розпитує про прогулянку. Починається гра. Нора ховається від дітей, ті шукають її. Чути, як стукають у двері, але цього ніхто не помічає. Двері з передпокою розчиняються й показується Кrogstad. Він

дивиться на гру, потім звертається до Нори. Від несподіванки Нора перелякалась, потім говорить, що чоловіка немає вдома. Але Кrogстад прийшов не до Хельмера, він хоче говорити з Норою. З розмови з'ясовується, що гроші, про які Нора розповідала фру Лінне, вона позичила у Кrogстада. Та той тепер прийшов говорити не про несплачені борги, а про фру Лінне посаду, яку тій обіцяв чоловік Нори. Кrogстад вимагає, щоб Нора вплинула на чоловіка, і той відмовився від свого рішення його звільнити. Нора запевняє, що не має такого впливу на Хельмера, а він, Кrogстад, немає ніякого права диктувати їй свої умови, бо вона незабаром віддасть усі гроші. Кrogстад попереджує, що буде боротися за посаду у банку не на життя, а на смерть. Справа тут не тільки у заробітній платні. Ця посада — його шанс піднятися з того становища, в якому він опинився. Кілька років тому він зробив "необдуманий вчинок", справа тоді до суду не дійшла, але його репутація постраждала, "всі шляхи ніби перетнулися". Тоді він і взявся за справи, про які Норі добре відомо. Тепер його сини вже підростають, тому необхідно подбати про власну репутацію і їхнє майбутнє. Посада у банку була першим щаблем на цьому шляху, тепер його "кидають у яму". Втім., говорить Кrogстад, він має засіб примусити Нору допомогти йому. Нора запитує, чи не збирається він розповісти її чоловіку про борг. Вона прикро вражена, бо не хоче, щоб Хельмер довідався про її таємницю — її гордість і радість — від Кrogстада. Нора запевняє: ніхто нічого з цього не виграє. Хельмер виплатить усі гроші, але він переконується, що Кrogстад "погана людина", тому нізащо не залишить його у банку. Кrogстад дивується, напевно, Нора нічого не тямить у тих справах, за які взялася. Він пояснює: на борговому зобов'язанні Нори стоїть підпис її батька, який поручився за дочку. Та Кrogстад зіставив дати і тепер просить розтлумачити йому, як батько Нори міг підписати документ через три дні після своєї смерті. Нора мовчить, потім зухвало каже, що дійсно, сама підписалась за батька. Вона не могла послати йому того документа, бо батько тяжко хворів, а йому треба було б пояснювати, що ті гроші потрібні, аби врятувати від смерті чоловіка Нори. Кrogстад запитує, чи усвідомлювала Нора, що таким чином обманує його. Нора відповідає, що не звернула на це уваги, до того ж вона терпіти не могла Кrogстада, бо той знав, у якому стані її чоловік, але прискіпливо ставився до кожної дрібниці. Кrogстад каже, що Нора, напевно, не усвідомлює, у чому її провина, але він може запевнити: те, що "кинуло його у яму", було ні трохи не гірше, ніж її вчинок. Нора запитує, невже він теж зважився на щось подібне, аби врятувати життя своїй дружині. Кrogстад відповідає, що закону байдуже, які прагнення були у злочинця. Нора впевнена: то погані закони. Кrogстад зауважує, що, можливо, це й так, але судитимуть Нору за цими законами, якщо він утратить своє місце у банку. З тим він відкланявся.

Діти просять Нору ще погратися з ними, але вона вже не може. Служниця приносить ялинку, Нора прикрашає її. Повертається Хельмер. Він запитує, чи заходив хто. Нора відповідає, що нікого не було. Хельмер дивується, адже він зустрів на сходах Кrogстада. Нора змушена визнати, що той заходив. Хельмер впевнений, що сам добре розуміє, "чого хоче Кrogстад, напевно, аби маленька Нора замовила про нього". Нора мовчить: Хельмер дорікає дружині за те, що вона говорить й'бму, своєму чоловіку,

неправду, "змовляється з такою людиною, як Кrogстад". "Щоб більше цього ніколи не було". Хельмер переглядає папери, які приніс із собою. Нора прикрашає ялинку, потім просить поради чоловіка: днями у сусідів маскарад, а вона ще не вирішила, який костюм вибрати. Нора запевняє, що вона не може справитися з цим без допомоги чоловіка. Хельмер погоджується "зарадити це горе". Нора милується ялинкою, наче мимохідь запитує, яка ж провина Кrogстада. Хельмер пояснює: Кrogстад підтасовував документи. Нора впевнена, що злидні примусили того піти на цей крок. Однак, на думку Хельмера, головна провина Кrogстада у тому, що він не покався, а вивернувся усіма неправдами і це привело до моральної загибелі. Утім найгірше, веде далі Хельмер, що завжди у таких випадках страждають діти, бо така людина завжди змушена брехати навіть рідним, і діти "із кожним ковтком повітря схоплюють зло". Хельмер бере слово з Нори, що та ніколи більше не буде просити за Кrogстада. "Бо неможливо працювати поруч із ним, я відчуваю фізичну відразу до таких людей",— говорить Хельмер. Потім він бере свої папери і йде до кабінету. Нора залишається сама. Заходить нянька, говорить, що діти просяться до матері. Нора просить "не пускати їх". Вона вражена тим, що може "завдати шкоди малюкам", "отруїти сім'ю".

Дія друга

Та сама кімната. Різдв'яна ялинка вже обшарпана, свічки обгоріли. Нора сама, вона схвильовано ходить по кімнаті, нарешті зупиняється і бере своє пальто, наче зважившись на якийсь крок, потім знову кладе його на диван. Підходить до дверей, їй здається, що хтось прийшов. Говорить сама до себе, намагаючись заспокоїтися тим, що у перший день Різдва ніхто, навіть Кrogстад, на зважиться прийти. Дивиться у скриньку для листів, чи не надіслав той листа Хельмеру. Заходить Анна-Марія з коробкою маскарадних костюмів. Нора дивиться на них і говорить, що хотіла б розірвати все це на шматочки. Анна-Марія не розуміє її настрою, запевняє, що всі костюми легко відновити. Нора запитує про дітей, каже, що тепер вона вже не зможе бути з ними, як. раніше. Анна-Марія відповідає, що малюки до усього швидко звикають. Нора запитує: діти б забули свою мати, якби її не стало? Стара нянька лякається: вона виростила Нору, замінила їй матір, яка померла. Нора заспокоює її, просить йти до дітей. Заходить фру Лінне. Їй передали, що Нора заходила, та не застала її вдома. Нора просить подругу допомогти відновити маскарадний костюм. Хельмер хоче, щоб Нора одягнулася у неаполітанський костюм і танцювала тарантелу, якої навчилася, коли їздили в Італію. Фру Лінне береться за роботу. Вона дякує Норі за приємний минулий вечір, розпитує про доктора Ранка, чи завжди той такий дивний, як був вчора. Нора розповідає, що Ранк страждає від тяжкої хвороби, яка дісталася йому у спадок від батька-гульвіси. Фру Лінне дивується, чому Ранк запевняв, що чув її ім'я від Нори, а Хельмер, очевидно, не мав й гадки про неї. Нора пояснює, що з Ранком вони друзі, вона багато розповідала йому про своє дитинство, рідне місто. Хельмер же ревнує її, не хоче ці з ким ділити. Він навіть чути не міг, як Нора розповідала про рідних, тому вона й перестала. Фру Лінне зауважує, що Норі треба кінчати "цю історію з доктором Ранком". Нора дивується, бо ніякої "історії" немає. Фру Лінне запитує, хіба не Ранк позичив ті

гроші. Нора запевняє, що таке їй навіть на думку не спадало, бо це було б дуже важко для всіх. Втім доктор і не міг зробити цього тоді, бо сам не мав коштів: спадок він отримав пізніше. Але Нора впевнена, що Ранк прийде їй на допомогу, якщо вона попросить. Фру Лінне помічає, що Нора змінилася відучора, запитує, що трапилося. Нора хоче щось сказати, але чує, що повернувся Хельмер, просить подругу піти у дитячу кімнату, бо Хельмер "не любить, коли пораються із шитвом у його присутності". Нора йде назустріч чоловіку, вдаючи, що їй весело готуватися до маскараду. Потім говорить, що "білочка хоче попросити про одну річ". Хельмер підтримує цю гру, поки не здогадується, що Нора повертається до вчорашньої розмови і просить не звільняти Кrogстада. Тоді він стає невблаганним. Нора пояснює своє прохання страхом, що Кrogstad може завдати шкоди Хельмеру, звернутися в газети. Хельмер пригадує історію батька Нори. Виявляється, що Хельмер познайомився з Норою, коли приїхав ревізією у справі її батька, якому загрожувала відставка, якби Хельмер не поставився до того з "такою доброзичливістю". Хельмер зауважує, що між ним і батьком Нора є суттєва різниця — Хельмер бездоганний чиновник. Тому він не боїться наклепів. Він розуміє почуття Нори, які навіть доводять її щире кохання до чоловіка, але змінити свого рішення він не може. По-перше, всі у банку вже знають, що він звільняє Кrogстада. Якщо він не зробить цього, то всі вирішать, що "новий директор змінює свої рішення під впливом дружини". Та це не найгірше. Справа у тім, що в молоді роки Хельмер товаришував з Кrogстадом. Тепер той і не думає приховувати цього. Він говорить Хельмеру у присутності інших осіб "ти", а це ж нестерпно. Нора не хоче вірити, що її чоловік зважає на такі "дрібниці". Хельмер ображається. Аби покласти цьому край, він наказує служниці віднести за адресою листа, в якому сповіщається про відставку Кrogстада. Нора благає повернути листа. Хельмер запевняє, що він має достатньо мужності й сил, аби протистояти Кrogстаду. Вона ще побачить, що Хельмер така людина, яка "все може взяти на себе". Нора жахається: вона ніколи не дозволить цього чоловіку. Хельмер патетично говорить, що поділиться з нею турботами, "як належить чоловіку і жінці". Потім він заспокоює Нору: то ж тільки "її пусті фантазії". Хельмер пропонує дружині краще потренуватися танцювати тарантелу, він піде у свій кабінет і закриє двері, аби нічого не чути. Нора залишається сама у кімнаті. Вона налякана, їй здається, що Хельмер виконає свою обіцянку і візьме вину на себе, коли стане відомо про фальшивий підпис на борговій розписці. Вона вирішує зашкодити цьому. Чути, як у передпокої дзвенить дзвоник. Прийшов доктор Ранк. Нора докладає чимало зусиль, аби опанувати себе. Потім виходить назустріч другу.

В кімнаті вже сутеніє, тому Нора не відразу бачить вираз обличчя Ранка. Але розмову той заводить сумну. Хвороба його прогресує, він знав це, але не очікував, що все скінчиться так скоро. Ранк каже, що не мине й місяця, як він буде "гнити на цвинтарі". У Хельмера дуже витончені почуття, каже доктор Ранк, йому нема чого робити поруч із вмираючим. Тому, як тільки Ранк пересвідчиться, що вмирає, він надішле Хельмеру візитну картку з чорним хрестом і зачинить для нього двері у свій дім. Нора збентежена, їй так хотілося, щоб Ранк був у гарному настрої саме сьогодні.

Той відповідає, що важко почуватися гарно із смертю за плечима; це ж несправедливо, що він мусить розплачуватися за гріхи свого батька, втім, каже Ранк, у кожній родині є щось подібне. Нора затуляє вуха: вона не може чути про розплату дітей за гріхи батьків. Ранк погоджується, що краще сміятися над цим, якщо є сили. Нора кладе йому руки на плечі і просить не залишати їх. Ранк впевнений, що з цією втратою вони легко примиряться, фру Лінне замінить його у домі Хельмерів. Нора просить його говорити тихіше, бо фру Лінне у сусідній кімнаті допомагає приготувати маскарадний костюм. Потім Нора, пустуючи, показує Ранку деякі деталі маскарадного вбрання. Ранк каже, що можливість бути у домі Хельмерів допомагає йому забути про свою хворобу. Нора запитує Ранка, чи міг би він викопати її прохання, як доказ дружнього ставлення. Ранк не може повірити, що вона "дасть йому таке щастя". Нора довго не наважується говорити відверто, якої саме послуги вона просить. Нарешті вона починає так: доктор Ранк може допомогти їй відвернути дещо, вона впевнена у коханні свого чоловіка, впевнена, що той не пошкодує життя заради неї. Ранк перериває Нору, каже, що не тільки Хельмер здатен віддати своє життя за неї. Він дав собі слово, що Нора довідається про його почуття і тепер радий і не тільки сказати про них, а й довести ділом. Ранк просить Нору довіритися йому і розказати, що її так бентежить. Настрій Нори різко змінюється, голос стає рівним, спокійним і холодним: йому не треба було говорити про ті почуття, вона здогадувалася про них, і цього було досить. Тепер вона не має права просити його про ту послугу. Нора сідає у крісло-качалку, посміхається доктору, говорить, що їй, напевно, вже й не потрібна допомога. Ранк запитує, чи має він право тепер бути у їхньому домі. Нора відповідає, що все залишиться, як раніше: чоловік не може обійтися без Ранка, і їй теж весело, коли він приходить. Це і збило Ранка з пантелику. Нора пояснює: деяких людей любиш більше всього, а полюбляєш товариство інших. У дитинстві вона більш за всіх любила батька, але їй подобалося приходити у кімнату до служниць, де її ніхто не повчав, там було так весело. З Хельмером вона відчувається, як з батьком. Нора не встигла закінчити: у кімнату прийшла служниця і подала їй візитну картку. Обличчя Нори змінилося. Ранк помітив це, запитав, можливо, у Нори якісь неприємності. Ні, відповіла Нора, то просто повідомили, зауважує, що Норі треба кінчати "цю історію з доктором Ранком". Нора дивується, бо ніякої "історії" немає. Фру Лінне запитує, хіба не Ранк позичив ті гроші. Нора запевняє, що таке їй навіть на думку не спадало, бо це було б дуже важко для всіх. Втім доктор і не міг зробити цього тоді, бо сам не мав коштів: спадок він отримав пізніше. Але Нора впевнена, що Ранк прийде їй на допомогу, якщо вона попросить. Фру Лінне помічає, що Нора змінилася відучора, запитує, що трапилося. Нора хоче щось сказати, але чує, що повернувся Хельмер, просить подругу піти у дитячу кімнату, бо Хельмер "не любить, коли пораються із шитвом у його присутності". Нора йде назустріч чоловіку, вдаючи, що їй весело готуватися до маскараду. Потім говорить, що "білочка хоче попросити про одну річ". Хельмер підтримує цю гру, поки не здогадується, що Нора повертається до вчорашньої розмови і просить не звільняти Кrogстада. Тоді він стає невблаганним. Нора пояснює своє прохання страхом, що Кrogстад може завдати

шкоди Хельмеру, звернутися в газети. Хельмер пригадує історію батька Нори. Виявляється, що Хельмер познайомився з Норою, коли приїхав ревізією у справі її батька, якому загрожувала відставка, якби Хельмер не поставився до того з "такою доброзичливістю". Хельмер зауважує, що між ним і батьком Нора є суттєва різниця — Хельмер бездоганний чиновник. Тому він не боїться наклепів. Він розуміє почуття Нори, які навіть доводять її щире кохання до чоловіка, але змінити свого рішення він не може. По-перше, всі у банку вже знають, що він звільняє Кrogстада. Якщо він не зробить цього, то всі вирішать, що "новий директор змінює свої рішення під впливом дружини". Та це не найгірше. Справа у тім, що в молоді роки Хельмер товаришував з Кrogстадом. Тепер той і не думає, приховувати цього. Він говорить Хельмеру у присутності інших осіб "ти", а це ж нестерпно. Нора не хоче вірити, що її чоловік зважає на такі "дрібниці". Хельмер ображається. Аби покласти цьому край, він наказує служниці віднести за адресою листа, в якому сповіщається про відставку Кrogстада. Нора благає повернути листа. Хельмер запевняє, що він має достатньо мужності й сил, аби протистояти Кrogстаду. Вона ще побачить, що Хельмер така людина, яка "все може взяти на себе". Нора жахається: вона ніколи не дозволить цього чоловіку. Хельмер патетично говорить, що поділиться з нею турботами, "як належить чоловіку і жінці". Потім він заспокоює Нору: то ж тільки "її пусті фантазії". Хельмер пропонує дружині краще потренуватися танцювати тарантелу, він піде у свій кабінет і закриє двері, аби нічого не чути. Нора залишається сама у кімнаті. Вона налякана, їй здається, що Хельмер виконає свою обіцянку і візьме вину на себе, коли стане відомо про фальшивий підпис на борговій розписці. Вона вирішує зашкодити цьому. Чути, як у передпокої дзвенить дзвоник. Прийшов доктор Ранк. Нора докладает чимало зусиль, аби опанувати себе. Потім виходить назустріч другу.

В кімнаті вже сутеніє, тому Нора не відразу бачить вираз обличчя Ранка. Але розмову той заводить сумну. Хвороба його, прогресує, він знав це, але не очікував, що все скінчиться так скоро. Ранк каже, що не мине й місяця, як він буде "гнити на цвинтарі". У Хельмера дуже витончені почуття, каже доктор Ранк, йому нема чого робити поруч із вмираючим. Тому, як тільки Ранк пересвідчиться, що вмирає, він надішле Хельмеру візитну картку з чорним хрестом і зачинить для нього двері у свій дім. Нора збентежена, їй так хотілося, щоб Ранк був у гарному настрої саме сьогодні. Той відповідає, що важко почуватися гарно із смертю за плечима; це ж несправедливо, що він мусить розплачуватися за гріхи свого батька, втім, каже Ранк, у кожній родині є щось подібне. Нора затуляє вуха: вона не може чути про розплату дітей за гріхи батьків. Ранк погоджується, що краще сміятися над цим, якщо є сили. Нора кладе йому руки на плечі і просить не залишати їх. Ранк впевнений, що з цією втратою вони легко примиряться, фру Лінне замінить його у домі Хельмерів. Нора просить його говорити тихіше, бо фру Лінне у сусідній кімнаті допомагає приготувати маскарадний костюм. Потім Нора, пустуючи, показує Ранку деякі деталі маскарадного вбрання. Ранк каже, що можливість бувати у домі Хельмерів допомагає йому забути про свою хворобу. Нора запитує Ранка, чи міг би він виконати її прохання, як доказ дружнього ставлення. Ранк

не може повірити, що вона "дасть йому таке щастя". Нора довго не наважується говорити відверто, якої саме послуги вона просить. Нарешті вона починає так: доктор Ранк може допомогти їй відвернути дещо, вона впевнена у коханні свого чоловіка, впевнена, що той не пошкодує життя заради неї. Ранк перериває Нору, каже, що не тільки Хельмер здатен віддати своє життя за неї. Він дав собі слово, що Нора довідається про його почуття і тепер радий і не тільки сказати про них, а й довести ділом. Ранк просить Нору довіритися йому і розказати, що їй так бентежить. Настрій Нори різко змінюється, голос стає рівним, спокійним і холодним: йому не треба було говорити про ті почуття, вона здогадувалася про них, і цього було досить. Тепер вона не має права просити його про ту послугу. Нора сідає у крісло-качалку, посміхається доктору, говорить, що їй, напевно, вже й не потрібна допомога. Ранк запитує, чи має він право тепер бути у їхньому домі. Нора відповідає, що все залишиться, як раніше: чоловік не може обійтися без Ранка, і їй теж весело, коли він приходить. Це і збило Ранка з пантелику. Нора пояснює: деяких людей любиш більше всього, а полюбляєш товариство інших. У дитинстві вона більш за всіх любила батька, але їй подобалося приходити у кімнату до служниць, де їй ніхто не повчав, там було так весело. З Хельмером вона почувається, як з батьком. Нора не встигла закінчити: у кімнату прийшла служниця і подала їй візитну картку. Обличчя Нори змінилося. Ранк помітив це, запитав, можливо, у Нори якісь неприємності. Ні, відповіла Нора, то просто повідомили, що принесли повий маскарадний костюм, вона хвилюється, аби Хельмер не довідався, то йому сюрприз. Ранк сміється: так ось яку таємницю приховувала Нора! Ранк йде у кабінет Хельмера. Нора зачиняє за ним двері на клямку. Входить Кrogstad. Нора просить його говорити тихіше, але тому байдуже: він приніс лист до Хельмера, в якому розповідає про боргове зобов'язання Нори і фальшивий підпис. Втім він заспокоює Нору, що не має наміру переслідувати її судом і вимагати грошей теж не буде. Кrogstad хоче лише залишити у себе ту розписку Нори, щоб Хельмер був у його владі. Кrogstad певен, що Хельмер, аби уникнути скандалу, виконає всі його вимоги: не тільки поверне його на роботу у банк, а й запропонує вищу посаду. У планах Кrogстада через кілька років стати "правою рукою директора банку", а по суті керувати там. Нора каже, що їй чоловік нізащо не погодиться виконати вимоги негідника. Кrogstad заявляє, що вона погано знає свого чоловіка. Нора запевняє, що зважиться на самогубство, якщо Кrogstad не відмовиться від свого наміру. Той не вірить, що "така тендітна пані" на це здатна, крім того цей крок буде марний, бо Кrogstad отримає владу над пам'яттю про неї. Нора оніміла. Кrogstad каже, що він попередив, тому просить не робити дурниць, а виконати його вимоги. Хельмер же хай затямить, що він сам примусив Кrogстада піти на такі рішучі дії. Кrogstad виходить у передпокій, чути, як він опускає листа у скриньку. Нора розуміє, що вже ніщо їй не врятує. З дитячої кімнати виходить фру Лінне, бачить, що Нора сама не своя. Нора показує їй листа, який видно крізь скло у скриньці, каже, від кого той лист і хто позичив їй гроші. Фру Лінне переконана, що Хельмеру краще знати правду. Нора розповідає подрузі і про фальшивий підпис на розписці й просить бути свідком. На випадок, коли з нею щось

трапиться, або хтось інший захоче взяти її вину на себе, фру Лінне має засвідчити, що Нора визнає свою провину і ніхто нічого не знав про той борг. Фру Лінне нічого не розуміє з того, що говорить Нора. А та лише твердить про страшне чудо, що готується. Фру Лінне збирається до Кrogстада: колись він набагато був здатний заради неї. Нора запевняє, що з того нічого не вийде, адже лист вже у скриньці. Чути голос Хельмера, який просить впустити його у "свою власну вітальню". Фру Лінне поспіхом виходить. Нора відчиняє двері. Хельмер і Ранк здивовані, вони очікували, що Нора переодягалася у маскарадний костюм і тому зачинила двері. Нора просить чоловіка допомогти їй пригадати тарантелу, запевняє, що без його допомоги вона не зможе завтра танцювати на балі. Хвилювання Нори, її занепокоєний вигляд Хельмер пояснює тільки "дитячим страхом". Він запевняє, що весь вечір "буде вчити" своє "безпомічне створіння". Тільки подивиться, чи немає листів. Нора кидається до фортепіано і грає тарантелу, просить залишити всі справи і допомогти їй. Хельмер сідає за фортепіано. Нора буре тамбурином і танцює. Вона танцює так, "наче це справа її життя". Це помітив навіть Хельмер, зауважує, що Нора забула все, "чому він її вчив". Повертається фру Лінне. Хельмер зупиняє Нору, говорить, що їй дійсно треба багато надолжити, обіцяє присвятити весь свій вільний час підготовці до виступу Нори на маскарадї. Нора наказує служниці подати шампанське до вечерї і багато мигдалевого печива. Запрошуючи всіх до столу, вона просить фру Лінне затриматися, ніби для того, щоб допомогти їй поправити зачіску. Виходячи з кімнати, Ранк зауважує Хельмеру, що поведінка Нори трохи дивна, запитує, чи не вагітна та. Хельмер запевняє, що нічого страшного немає: Нора просто боїться виступу на маскарадї, "дитячий страх", про який він і говорив. Фру Лінне розповідає, що Кrogстад вдома не було, поїхав за місто, повернеться тільки наступного вечора, вона залишила йому записку. Нора впевнена, що нічого не виправити, якщо не чудо. Хельмер кличе свого "жайворонка". Нора кидається до нього, розкривши обійми.

Дія третя

Та сама кімната. З верхнього поверху долітають звуки музики. За столом з розгорнутою книжкою сидить фру Лінне. Вона намагається читати, але більше прислуховується, чи не йде хто. Заходить Кrogстад. Він запитує, що означає записка, яку він отримав від фру Лінне. Вона запевняє, що їм є про що говорити. Кrogстад дивується: чому у домі Хельмера. Фру Лінне пояснює, що у неї неможливо, а тут їм ніхто не заважатиме: служниця спить, господарі на балу. Кrogстад вражається, як це після його листа. Хельмери можуть ще й танцювати. Фру Лінне хоче говорити не про Хельмерів, а про себе і Кrogстада. Він не схильний вступати у бесїду, бо вважає її жінкою, яка здатна заради грошей зрадити всіх. Виявляється, що колись фру Лінне і Кrogстад кохали один одного. Але він не мав сталого доходу, тільки розпочинав службу. На руках фру Лінне була хвора мати і маленькі брати, а Кrogстад не міг взяти на себе такий тягар, тому вона змушена була погодитися на шлюб з іншим чоловіком. Фру Лінне написала листа Кrogстаду, аби той вирвав із свого серця почуття до неї. Минуло відтоді багато років, та й тепер вона запитує себе, чи вірно тоді вчинила і заради рідних вийшла заміж за чоловіка, якого зовсім не кохала. Кrogстад каже, що

втратив тоді не тільки кохану дівчину, він втратив землю під ногами. Тепер він схожий, на людину, яка впливля на уламках корабля. Фру Лінне почувається так само, можливо, їм буде легше вижити на тих уламках вдвох, зауважує вона. Кругстад не вірить фру Лінне: невже вона не знає його репутації. Вона пояснює, що працювала все своє життя, бо було заради кого. Тепер вона не має для кого працювати, у праці ж задля самої себе мало радості. Вона зрозуміла з його слів, що поруч із нею він міг би стати зовсім іншою людиною. Їй треба когось любити і піклуватися про когось, а його дітям потрібна мати, вони потрібні один одному. Кругстад бере її за руки, дякує, хоча йому все ще не віриться у такий щасливий збіг обставин. Фру Лінне прислуховується: чути, як грають тарантелу, коли танок скінчиться, Хельмери повернуться. Кругстад у відчаї, бо певен: фру Лінне не знає, на який крок проти Хельмера він зважився, жалкує, що не може нічого виправити. Фру Лінне каже, що добре все знає, навіть тепер лист Кругстада до Хельмера лежить у поштовій скриньці, Кругстад припускає, що фру Лінне знову приносить себе у жертву, тепер заради Нори: Та відповідає, що "той, хто раз продав себе заради когось, їй зробить цього удруге". Вона не хоче, аби того листа було знищено. Фру Лінне вважає, що добре зрозуміла, які стосунки склалися у подружжі Хельмерів, тому певна: час покінчити з усіма таємницями, Хельмер повинен знати правду. Фру Лінне квапить Кругстада: тарантела скінчилася, зараз повернуться господарі. Кругстад виходить. Фру Лінне залишається сама. Вона схвильована таким "поворотом подій". Тепер буде їй "для кого жити... куди нести світло і тепло". Повертаються Хельмери. З передпокою чути, як Нора просить чоловіка не поспішати додому, дати їй "ще трохи повеселитися". Але той невблаганний. Хельмер здивований пізнім візитом фру Лінне, та пояснює, що дуже хотіла побачити Нору у маскарадному костюмі. Хельмер знімає з Нори шаль і пропонує помилуватися його дружиною. Він говорить, що красі Нори трохи шкодить лише її впертість: майже силою йому довелося вивести дружину з маскараду, вона мало не зіпсувала його задум. Він знав, що від тарантели Нори всі будуть у захваті, хоча цього разу вона трохи "порушила правила мистецтва і танцювала занадто натурально". Та хай вже, Хельмер ладен це простити. Найголовніше ж, вважає Хельмер,— фінал. Невже після такого, фурору він міг дозволити Норі залишитися, аби тим зменшити враження від її танцю. Тому він і підхопив дружину під руку і пройшов з нею через залу, всім вклонився, і "чудове марево зникло". Це ж "так ефектно", та хіба Нора здатна таке зрозуміти, додає Хельмер, знімаючи пальто й ідучи до свого кабінету. Фру Лінне тихо каже, що мала розмову із Кругстадом, змісту розмови вона не передає, говорить тільки: Нора повинна розповісти; чоловіку правду, інакше той довідається про все із листа. Нора не збирається нічого розповідати чоловіку, дякує подрузі, каже, що "тепер знає, що робити". З кабінету виходить Хельмер. Фру Лінне прощається, Хельмер подає їй плетіння, не упускаючи нагоди й тут висловити "свою думку": він радить фру Лінне облишити це заняття і взятися до вишивання, бо "на вишивальницю приємніше дивитися, рухи її більш вільні, легкі..." Прощаючись, фру Лінне радить Норі більше "не виявляти впертість". Хельмер схвалює таку пораду. Він проводить фру Лінне до дверей,

говорить, що "із задоволенням" провів би й далі, та їй же недалеко. Нора і Хельмер залишаються вдвох. Він радіє, що нарешті "спровадив" "нудну особу". Нора каже, що "дуже втомилася" і "скоро засне". Хельмер знову "переконався у своїй правоті": він добре зробив, що забрав з маскараду дружину. Нора зауважує, що чоловік "все добре робить". Хельмер називає цю відповідь "першими людськими словами жайворонка" за весь вечір. Він запитує, чи помітила Нора, що доктор Ранк був на балу у чудовому настрої. Вона шкодує, що не мала змоги поговорити з Ранком. Хельмер милується Норою, "скарбом", який "належить" тільки йому. Нора просить не говорити з нею так сьогодні. Хельмер не помічає настрою дружини, продовжує провадити своє, зізнається, що на людях, дивлячись на неї, він уявляє, наче Нора його таємна обранка і ніхто не здогадується про їхнє кохання. Коли він дивився, як вона танцює тарантелу, кров йому закипіла, тому він так рано примусив Нору повернутися додому. Нора просить облишити це. Хіба він їй не чоловік наполягає Хельмер. Чути, як хтось стукає у вхідні двері. Нора лякається. Хельмер досадує, але йде відчиняти, бо прийшов доктор Ранк. Він дійсно більш жвавий, ніж завжди. Говорить, що добре повеселився на балу, та й як відмовити собі хоча б раз у такому задоволенні, особливо після плідного дня. Нора запитує, напевно доктор провів якісь "важливі дослідження". Хельмер трохи глузує з цих слів: "маленька Нора" говорить про "дослідження". Нора не звертає уваги на кепкування, розпитує далі про результати. Ранк запевняє, що більшого він не очікував, бо результат його дослідження — впевненість. Тому він і вирішив погуляти сьогодні. Нора розуміє, на що натякає Ранк. Запитує, чи доктор любить маскаради, і як вони одягнуться наступного разу. Ранк говорить, що Норі личить маскарадний костюм "улюбленки щастя", а він одягне шапку-невидимку. Потім Ранк просить у Хельмера сигару і дякує "за вогник". Прощається. Хельмер скоромовкою говорить "прощай, прощай, друже", а Нора бажає "спокійного сну" і просить побажати їй те ж саме. Ранк дивується, проте бажає. Хельмер дістає ключі і йде до поштової скриньки: він хоче забрати листи, бо назавтра не буде місця для ранкових газет. Він помічає, що хтось намагався відчинити скриньку. Нора запевняє, що то діти. Хельмер дістає листи і помічає зверху дві візитні картки доктора, на кожній з них стоїть чорний хрест. Нора пояснює, що то означає. Хельмер шкодує, що Ранка більше не буде з ними, бо "він, його страждання, його самотність" створювали певне "тло" "яскравому, як сонце щастю" Хельмерів. Та навіть на такі шкодування Хельмер довго не здатен, він заспокоює себе, що "так краще", тепер ніхто не заважатиме їхньому "щастю". Як би йому хотілося, аби Норі загрожувала справжня небезпека, тоді він показав би, на що здатен, каже Хельмер. Нора ледве стримується, вона твердо і рішуче пропонує чоловікові прочитати листи. Та Хельмер не має наміру працювати, він хоче побути з Норою, "у неї". Навіть знаючи, що друг помирає? (запитує Нора). Хельмер погоджується: у їхні прекрасні стосунки втрутилося "щось негарне", "думка про смерть", "треба звільнитися від цього", забути. Хельмер йде у свій кабінет. Нора загортається у чорну шаль і збирається йти з дому: вона вирішила кинутися у воду. Цієї ж миті Хельмер з листом у руці виходить з кабінету, запитує, чи знає Нора, що там написано. Знає, відповідає Нора і хоче йти.

Хельмер, схопивши її, затримує. Нора намагається вирватись, просить не рятувати її. Хельмер відсахнувся: не відразу він повірив, що у листі написано правду. Нора каже, що кохала його, тому і пішла на цей крок. Хай не відкручується, говорить Хельмер, а відповідає: чи усвідомлює вона, що наробила. Нора пильно дивиться на чоловіка: тільки тепер вона починає розуміти, що Хельмер не слухає її. Він товче своє: яке страшне пробудження, вісім років він жив з лицемірною, гірше із злочинницею, не знав, над якою прірвою стоїть; звичайно, він міг би таке очікувати, бо Нора сприйняла легковажні принципи свого батька. Так от як вона віддячила за те, що він заради неї подивився "крізь пальці" на "справу батька"! Нора не відриваючись дивиться на Хельмера. Але той і не думає зупинитися у своїх звинуваченнях: вона згубила його щастя, його майбутнє, він тепер не зможе "навіть пискнути" у руках Кrogстада. Нора каже, що коли її не стане, він звільниться. "Який мені буде толк від того, що тебе не буде на світі... Ще. подумают, що за твоєю спиною стояв я сам, що я тебе навчив... Справу треба замовчати... Ти залишишся у домі... але дітей не маєш права виховувати... Треба рятувати уламки, декорум". Цю палку промову перериває дзвінок у двері. Хельмер відверто лякається, Нора не рушить . з місця. Служанка приносить лист від Кrogстада до Нори. Хельмер забирає того листа і читає сам. Нора чекає. Нарешті Хельмер радісно викрикує, що він врятований. Нора запитує, а вона? Звісно і вона, говорить Хельмер: Кrogstad повернув боргові зобов'язання. Хельмер розриває документ на шматочки і кидає в піч: тепер не лишилося й сліду. Чому ж "маленька Нора не радіє, що все скінчилося". Він вже простив її, адже розуміє, що вона вчинила те через велике кохання до нього. Вона не винна, що не розібралася у засобах, коли рятувала його, хай не думає про слова, що вирвалися у перші хвилини. Нора дякує за те "пробачення" і виходить з кімнати. Хельмер запитує, куди ж вона. Нора відповідає, що їй треба зняти маскарадний костюм. Хельмер залишається під дверима її кімнати і знов викладає свій погляд на події. "Спробуй заспокоїтися, бідна пташка... у мене широкі крила, аби прикрити тебе... все піде по-старому, мені не доведеться довго повторювати тобі, що я простив... чоловіку солодко усвідомлювати, що він простив дружину... від того вона стає і дружиною і дитиною його... я буду і твоєю волею і твоєю совістю". Виходить Нора. Вона пропонує Хельмеру сісти, бо має до нього довгу розмову. Той не розуміє її: за вісім років подружнього життя вони ніколи не розмовляли серйозно. У тім-то й справа, каже Нора, що він ніколи не розумів її, а вона ніколи не розуміла ні себе, ні його, тільки цього вечора вона дещо зрозуміла. У своєму житті вона любила більше всіх двох людей — батька і чоловіка, але їх ніколи не цікавили її погляди. Вона була дочкою-лялькою, потім дружиною-лялькою, її "кормили, поїли, одягали", а її справа була розважати. Вона ніколи не була щаслива, "тільки весела". Діти, яких вона народила, стали її "ляльками". Вона не готова виховувати дітей, бо не виховала навіть себе. Тепер вона зрозуміла, що Хельмер не зможе їй допомогти виконати це завдання. Їй треба залишитися одній, щоб розібратися у собі і у світі, в якому вона живе, бо її вже не задовольняє те, що говорить більшість, що пишуть у книжках. Хельмер запитує, невже релігія не дає їй відповіді на такі питання, не вказує ясно на її місце і призначення у

сім'ї. Нора відповідає, що їй тут треба розібратися, бо вона не знає толком, що таке релігія, тільки зі слів пастора. Вона хоче перевірити: чи правду говорив пастор, чи може то бути її правдою. Не знає Нора і що таке совість; бо їй совість підказує, що жінка має право пощадити вмираючого батька, врятувати життя чоловіку, а закони визнають такі дії злочинними. Тому вона повинна вирішити, хто ж правий — суспільство чи вона. Через те Нора хоче залишити дім Хельмера. Той не вірить, що вона зважилася на таке. Невже Нора більше його не кохає? Як не прикро це визнати, але він втратив права на її кохання, вона побачила, що він зовсім не той, за кого вона його багато років визнавала. Вісім років подружнього життя вона чекала чуда: вона була певна, що Хельмер, довідавшись про фальсифікований підпис її батька, візьме всю провину на себе, аби цього не трапилось, вона й хотіла покінчити життя самогубством. А він перелякався, не за неї, за себе. Коли страх пройшов, він вирішив вдати, що нічого взагалі не було. Тієї миті вона й зрозуміла, що прожила вісім років із чужим чоловіком і прижила від нього трьох дітей. Хельмер розуміє, що між ним і Норою лягла безодня. Невже ніщо не зможе заповнити її, у нього вистачить сили стати іншим, запевняє він. Нора говорить, що "ляльку" треба у нього забрати, тоді, можливо, він і зміниться. Нора віддає Хельмеру його обручку, забирає свою. Залишає ключі, все рівно прислуга краще, ніж вона, знає, що і як у домі. З дітьми не прощається, вона знає: зараз вони у кращих руках, ніж її. Нора певна: буде згадувати і цей дім, і дітей, і Хельмера, але нічого не хоче брати від нього, бо він став їй чужим. Невже назавжди, запитує Хельмер. Нора говорить, що треба аби трапилось чудо: він і вона повинні змінитися, і стати справжнім подружжям. Нора йде. Хельмер у відчаї. Потім з надією говорить: "Чудо з чудес?!". Чути, як грюкнули ворота.